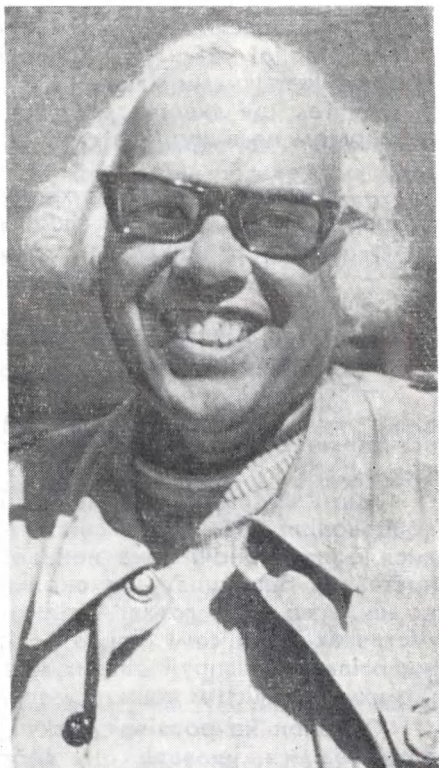

АЛЕКС ЛА ГУМА

КАВА

У ДОРОЗІ

ОПОВІДАННЯ

Кукурудзяні поля лишилися позаду, і обабіч шосе простяглася незора напівпустеля, помережана долинами та червонясто-рудими пластичними підвищеннями. Ліворуч увесь обшир поріс чагарником та колючими кущами і скидався на величезний брудний килим. Праворуч на обрії стомлено ворухив крилами металевий вітряк, мовби його щойно розбудили і він спроквола взявся до своїх обов'язків — смоктати воду з цієї убогої землі. Автомобіль швидко мчав асфальтованим шосе і лунко шерхотів шинами по смолистій його поверхні.

— Я хочу ще сендвіча, — промовила Зейда. Вона вместилася серед валізок, безладно накиданих на заднє сидіння. Зейді було лише

«...Коли я пишу, що бідняки в Південній Африці змушені купувати у своїх поневолювачів навіть воду, я плакаю таємну надію, що написані мною сторінки надихнуть когось на боротьбу проти грабіжників, які перетворили мою країну на матеріальну й культурну пустелю для більшості її населення».

Алекс Ла Гума народився 1925 р. в Кейптауні в сім'ї робітників. Дитинство його пройшло в гетто для «кольорових», з дитячих літ майбутній письмен-

ник відчув жорстоку реальність життя, соціальну несправедливість і експлуатацію, расову дискримінацію. Ще в молоді роки А. Ла Гума став на шлях національно-визвольної боротьби. Його перші літературні й публіцистичні твори були надруковані на початку 50-х років у політичному тижневику «Гардіан», що видавався в Кейптауні. 1956 р., коли А. Ла Гума працював у газеті «Нью-Бїдж», він був арештований, звинувачений у «державній зраді» і пробув у в'язниці наступні чотири роки.

Перший роман А. Ла Гуми «Нічна про-

шість років, і вона дуже втомилася від тривалої подорожі. Її вже не цікавив краєвид, що вабив спочатку, дівча понуро сиділо, не звертаючи жодної уваги на обпалені сонцем яри і хирляві деревця, що миготіли за вікнами машини.

— Там ще лишилося кілька в бляшанці. Дістанеш сама? — Жінка за кермом не відводила очей від дороги. — Може, й ти, Рею, хочеш іще?

— Я наївся, — відповів хлопчик. Він сидів поруч з матір'ю і дивився через напіввідчинене вікно на огорожу з колючого дроту, що в цю мить промайнула повз машину.

— Мамо, чи далеко ще до Кейптауна? — спитала Зейда, жуючи сендвіч.

— Ми приїдемо туди завтра десь опівдні, — відповіла жінка.

— А тато чекатиме?

— Певно ж...

— Он вівці! — вигукнув хлопчик. На випаленому сонцем тьмяно-коричневому схилі тулилися приземкуваті прямокутні будівлі ферми.

Мати сиділа за кермом цілу ніч і страшенно втомилася. Очі почервоніли, ніби в них сипонули розпеченим піском... Повіки налилися болем. Вночі вона ненадовго зупинилася перепочити. Машину поставила біля шляху на околиці якогось містечка. Прилаштуватися на ніч було ніде: готелі — тільки для білих. Річ у тім, що в усіх цих містечках жили самі білі, а решта, за винятком наймитів і прислуги, животіла в напівзруйнованих мазанках у спеціальних селищах. А знайомих у цих місцях вони не мали.

Світанок не розвіяв смутку і роздратування. Жінка, проте, всіляко стримувалася, удавала, що добре відпочила, щоб не передати поганого настрою дітям. Коли вони рушили далі, у неї дуже розболілася голова. А тут ще й Зейда почала просити:

— Мам, можна мені з'їсти тюфтельку?

І вона зервовано вигукнула:

— Та годі вже тобі! Не чіпляйся! Он вони там, бери і їж!

Краєвиди змінювали один одного. Здавалося, це показують кінофільм, крутячи плівку в зворотному напрямі. Червонувато-брунатні смуги змінювалися жовтувато-червонуватими, потім рожево-червоними. Скрізь поміж розламаних валунів стирчали колючі кущі. Зненацька на сході виріс велетенський виступ — химерне нашарування гірських порід, мовби величезний конусоподібний пиріг, що складався з пурпурових і бузкових шарів. Зверху його оздоблювали величезні каменюки шоколадного кольору. Авто перетнуло дорогу, вкриту гравієм, і потягло за собою довгий шлейф червонястої пилуки, схо-

гулянка» опублікований 1962 р. у Нігерії. В ПАР уряд заборонив і читання цього твору.

У 1962 р. А. Ла Гумі, вже відомому борцеві проти політики апартеїду, забороняють відвідувати будь-які публічні зібрання в Південній і Південно-Західній Африці. Трохи згодом уряд накладає на нього тривалий домашній арешт (його могли відвідувати лише батьки й лікарі). Саме тоді він пише свій другий роман «І потрійний шнур». З 1966 р. А. Ла Гума живе в еміграції в Англії. Тут був

виданий його третій роман «Кам'яниста країна» (1967). Оповідання, яке ми друкуємо, взяте з «Антології афро-азійських оповідань» (т. I, Каїр, 1972).

А. Ла Гума — ветеран прогресивного руху афро-азійських письменників, учасник міжнародних конференцій в Бейруті, Делі й Алма-Аті. Заступник генерального секретаря Асоціації письменників країн Азії й Африки, Лауреат міжнародної літературної премії «Лотос». Брав участь у IV й V з'їздах письменників СРСР.

жої на підпалену багрянцями пострілів димову завісу. Якесь пташка з хвостом, що майорів за нею довгий, наче стрічка, летіла уздовж кущів край дороги, не відстаючи від автомашини.

— Мам, поглянь, яка дивовижна пташка, — вигукнув Рей і притиснувся обличчям до скла, вкритого тонким шаром пилу.

Мати не звернула на його слова жодної уваги. Її ноги механічно, але вправно, натискували на педалі. Жінка думала про те, що зручніше було б поїхати поїздом, але Біллі писав: йому конче потрібний автомобіль. Може, в Кейптауні його справи підуть краще. Голова все ще боліла, і жінка вела машину автоматично. Вона вирішила доїхати до міста якнайшвидше.

Раптом Рей сказав:

— Я хочу кави, — і потягся за термосом, що лежав на полиці під щитком. Рей уже був досить дорослий і в таких дрібницях не потребував сторонньої допомоги.

— Дай і мені, — попросила Зейда із свого закутка між валізаками.

— Не будь жадібною, — буркнув Рей. — А то все їсти, їсти, їсти.

— Я не жадібна. Просто я хочу кави.

— Ти вже пила каву вранці.

— Я хочу ще.

— Ой, яка ти жаднюга!

— Годі вам, діти, — знесилено зітхнула мати, — не сваріться.

— Він перший почав, — тягла своє Зейда.

— Облиш, — grimнула на неї мати.

Рей відкрутив кришку термоса, витяг корок і зазирнув у середину.

— Мамо, там порожньо, — похитав він головою. — Кави більше немає.

— Шкода, — відповіла мати.

— Я хочу пити, — захикала Зейда. — Я дуже хочу пити, хочу кави.

Мати стомлено промовила:

— Кава буде, але вам доведеться почекати. Ми дістанемо кави десь дорогою. Домовилися?

У безхмарній блакиті неба брудною плямою, наче лискуча мідна бляха; світило сонце. Випалений спекою навколишній обшир скидався на величезний шматок підсмаженого хліба і тремтів у полуденній імлі, виграючи жовтувато-брунатними барвами.

Жінка вела машину незважаючи на втому, на те, що голова мало не розколювалася від болю. Гарне, темного кольору обличчя індуски було зосереджене, навколо очей, прикритих сонцезахисними окулярами, лягли червоні смуги. Вся вона була зібрана й напружена, мов струни арфи. Здавалося, що від найменшого дотику могла увірватися будь-яка з них.

Дорога мчала повз них миля за милею. Обабіч виднілися сірі горби й глибокі висхлі річища. Ген промайнула самотня, як загублена душа, халупа пастуха, що притулилася на схилі. Час від часу по шосе, пронизливо туркочучи, линулі зустрічні автомашини. Сліпуче сонце тремтіло в гарячому мареві.

— Я хочу кави, — вередливо повторювала Зейда. — У нас уже нема кави.

— Ми купимо кави,— заспокоювала дівчинку мати.— Ми купимо кави, як тільки дістанемося до якоїсь кав'ярні. Помовч. Візьми ще сендвіча.

— Не хочу сендвіча! Я хочу кави.

У долині край дороги притулилася купка напіврозвалених хатин, схожих на розбиті й розкидані кубики. З обори вибігла зграйка темношкірих голопузих хлопчаків, які навипередки кинулися до машини. Вони розмахували руками й щось привітно гукали. Рей, сміючись, помахав їм у відповідь. Трохи згодом з'явився металевий каркас водяної помпи, промайнув і теж зник. Троє темношкірих чоловіків, закутаних, незважаючи на спеку, у подерті запорошені ковдри, з пожмаканими фетровими капелюхами на головах ішли вервечкою вздовж дороги, дивились уперед, наче хотіли побачити, що їх чекає у майбутньому. Вони не привітали автомобіль, коли той минав їх, і твердо простували далі до якоїсь невідомої мети.

Машина уповільнила хід перед підвісним містком, проїхала над засипаним уламками каміння сухим річищем струмка. Якийсь чоловік, схожий на опудало, пас кількох овець із почорнілою від пилуки вовною, що бродили поміж каменюками.

Вдалині промайнуло селище кольорових, а за ним — мазанки і збиті з дощок хатини африканців, розкидані по коричневому схилу. Коло дворів і біля хатинок виднілися маленькі постаті людей, а собаки були схожі на мурашок. На протилежному схилі забіліла викладена галькою назва містечка.

Автомобіль минув склади біля запасної залізничної колії, загороди, де тирлувалися вівці, перетнув переїзд і поїхав вулицею. Позаду лишився темношкірий чоловік на велосипеді, непоказний брунатний фасад «Залізничного готелю», крамниці і магазини. Далі за обгорілим живоплотом іншого готелю, фасад якого імітував голландський колоніальний стиль, стояли столи. Там пиячила компанія білих. Їхні зазмагли, обвітрені обличчя здавалися аж червоними. Вздовж вимощеної гравієм, вкритої пилукою вулиці цього невеликого містечка стояло ще кілька машин: запорошені легкові автомашини, пікапи з вм'ятинами і автофургон біля продовольчого магазину. Перед крамницею старий темношкірий чоловік підмітав тротуар, і його очеретяна мітла так пронизливо свистіла, наче з неї тугим струменем виходив газ.

Двоє рожевоцоких білих юнаків у сорочках і шортах кольору хакі, вирячилися на автомобіль, за кермом якого сиділа темношкіра жінка. Вони кинули злостивий погляд на його лискучу новизну. Незважаючи на тонкий шар пилу, машина виглядала так, мовби щойно виїхала із заводу.

— Мамо, як називається це місто? — порушив мовчання хлопчик.

— Не знаю, — відповіла мати, хоч і зморена, але задоволена тим, що може зменшити швидкість. — Звичайне містечко, яких багато в Керру¹.

— А що робить отой чоловік? — визирнула з вікна Зейда.

— Де? — зацікавився і собі Рей. — Який чоловік?

— Ми вже проминули його, — відказала мала. — Треба дивитися швидше. — І помовчавши якусь мить, вона знову завела своєї:

— А тепер буде кава?

¹ Назва плоскогір'я поблизу Кейптауна.

— Напевно, — кивнула мати. — Пристойно поведьтєся обоє, і тоді буде кава. А може, вип'ємо чогось холодненького?

— Ні,— відмовив хлопчик. — Після холодного знову хочеться пити.

— Я хочу багато-багато кави, і щоб вона була солодка, — заявила Зейда.

— Гаразд, — погодилася мати. — А тепер облиште зайві розмови.

Ось і кав'ярня. Перед вікнами, що були затінені маркізами, на тротуарі стояли столи й стільці, над ними напнуто смугасті тенти. Фасад кав'ярні оздоблювала стара реклама кока-коли і мальовані меню. В бічній стіні був отвір завбільшки з квадратний фут, де обслуговували темношкірих. Юрма кольорових і африканців у подертому одязі терпляче тупцювала в курному дворі і намагалася заглянути всередину, так що людські голови ніби злилися до купи.

Мати поставила машину біля входу цієї чепурної кав'ярні. Скрізь було прибрано й чисто, вікна, двері і навіть венеціанські жалюзі старанно витерті. Линули тихі звуки музики.

— Дайте мені нашу фляжку, — сказала вона і взяла термос у хлопчика. Клацнули відчинені дверцята. — А ви посидьте тихо, — наказала. — Я не довго.

Жінка відчинила дверці, вийшла і спинилася на тротуарі, гостро відчуваючи, як втомилася. Вона випросталась, і її розслаблені м'язи солодко занили. Але цю короткочасну насолоду псував безнастанний головний біль. Незабаром мозок знову охопила втома, а тіло напружилось. Вона розправила свій елегантний костюм шоколадного кольору, хоч жакет не застєбнула. Тримаючи в руці термос, перейшла тротуар поміж пластмасово-сталєвими столами та стільцями й увійшла до кав'ярні.

В приміщенні було прохолодно. Вздовж стін стояли скляні вітрини з консервними бляшанками й коробками, що нагадували експозицію музею футуризму. З кухні пахло смаженою картоплею, і чулося, як вона шкварчить на сковороді. На полиці гудів вентилятор, а біля задньої стіни вилискували паруючі кип'ятильники. Один з кавою, другий з чаєм.

У кав'ярні був один-єдиний відвідувач: кирпатий білий хлопчик з обличчям кольору стиглого яблука. Чуб на його голові геть вигорів, і здавалося, ніби його пофарбовано у різні відтінки. Він був вбраний у виляялу сорочку з набивного ситцю та шорти; стопи його замурзаних босих ніг загрубіли й порепалися. Липким рожевим ротом він смоктав цукерку і переглядав обкладинки старих журналів, що лежали на дротяній підставці.

За скляним прилавком і трьома кранами для газованої води стояла широкоплеча дебєла жінка в зеленій блузї і перебирала рахунки. Вона не звертала жодної уваги на темношкірі обличчя, які зазирали в квадратний отвір у стіні. На опасистому червоному обличчі виразно окреслилися тугі площини щік. Кістлявий видовжений ніс роз'єднував двоє очей тьмяно-сірого кольору. Рот схожий на глибокий шрам, холодний і недоброзичливий, розтягнений наче у ящірки.

Хазяйка підвєла очі, хотіла щось сказати, але раптом побачила колір обличчя жінки, що стояла навпроти. Вона широко роззявила рота, а її сірі водянисті очі мало не повилазили з орбіт.

— Будь ласка, налейте мені в термос кави, — сказала мати.

Шкілина на обличчі хазяйки розтулилася, і звідти залунав пронизливо-скрипучий голос, наче там терли метал об камінь.

— Кави? Господи боже мій! Куди ти вперлася, проклята кулі!

Очі її з жахом вдивлялися в коричневе гарне обличчя індуски в сонцезахисних окулярах і модному костюмі.

— Кулі, кафрам і готтентотам вхід заборонено! — заверещала вона. — Невже ти, нахабо, цього не знаєш? Ти ба, вона ще й англійською мовою розмовляє!

На одну мить мати застигла, вражено дивлячись на розлютовану мегеру. Потім у неї всередині щось наче стрільнуло, наче випросталася туго накручена пружина, штовхаючи до негайної дії... Вона пошпурила термос у білу жінку, вигукнувши:

— Ось тобі, біла наволоч! Сама ти кулі!

Не встигла біла жінка прикритися рукою, як термос влучив їй у чоло. Почувся дзенькіт розбитої колби. Жінка за прилавком зойкнула й поточилася. З рани над бровою бризнула кров. Хлопець викинув цукерку і з вереском вискочив на вулицю. Темношкірі обличчя біля квадратного отвору застигли, скам'янілі від жаху. Мати повернулася і вийшла з кав'ярні.

Її коричневе обличчя палало гнівом. Перейшовши тротуар, вона рвучко відчинила дверцята машини. Темношкірі вийшли з-за рогу будинку. Вони мовчки дивилися на неї. Ляснувши дверцятами, вона запустила мотор.

Шаленіючи з гніву, жінка тримала кермо так міцно, що суглоби крізь коричневу шкіру здавалися жовтуватими. Незабаром вона отямилася і зменшила швидкість, щоб трохи перепочити. Поки мати мовчки виводила машину за місто, діти пильно дивилися на неї, відчувачи, що сталося щось неприємне.

Потім Рей запитав:

— Мамо, невже немає кави? А де подівся термос?

— Ні, кави немає,— відповіла мати.— Мабуть, сьогодні будемо без кави.

— Я так хотіла кави, — поскаржилася маленька Зейда.

— Будь розумницею, — сказала жінка.— Мама стомилася, годі вже базікати.

— Ти загубила термос?— допитувався Рей.

— Помовч трохи, помовч, — наказала мати, і діти принішкли.

Вони проминули околицю містечка, проїхали повз запилюжену бензоколонку. Перед нею, мов вартові, застигли червоні помпи. Промайнула постать чоловіка, який ніс на голові величезну в'язку дров. А ось і останні будівлі міста — безладна купа мазанок з курчатами у дворі, скособочена повітка, де стрижуть овець, паки готової вовни...

Перед ними знову простяглася стрічка дороги, пронизуючи жовтувато-червонясте пустельне плоскогір'я. Зникла зелень, що милувала око. Сонце мовби танцювало і гойдалося у полудневому мареві над безмовною землею. Шини тихо шурхотіли на чорному асфальті. Попереду їхало кілька автомашин, але переганяти їх жінка не мала охоти.

Мовчання в машині порушив хлопчик:

— А тато братиме нас із собою в поїздки?

— Братиме, — запевнила його Зейда. — Мені більше подобається наш автомобіль, ніж дядька Айка.

— Він нас багато повозив, — сказав Рей. — Он знову один із цих кумедних птахів.

— Мамо, а кави ми дістанемо? — не вгамовувалася Зейда.

— Можливо, дитино. Побачимо, — відказала мати.

Сухий, закурений обшир линув і линув обабіч дороги. Автомашини попереду зменшили швидкість і мати полегшила тиск ноги на акселератор.

— Подивись-но, який пагорб, — вигукнув хлопчик Рей. — Наче чиєсь обличчя.

— І таки справді обличчя? — поцікавилася Зейда, виглядаючи з вікна.

— Ну й сказала, — зауважив Рей. — Як це може пагорб бути справжнім обличчям? Просто він схожий на обличчя.

Мати загальмувала машину, висунула голову у вікно й побачила, що дорогу заблоковано.

Маленький поліцейський фургон типу «Лендровер», вікна і прожектор якого були вкриті сіткою з товстого дроту, стояв посеред шосе, а навпроти нього — ще один автомобіль; вони утворювали вузький прохід, крізь який могла проїхати тільки одна машина. Біля фургона, спершися на радіатор, стояв полісмен у сорочці і штанях кольору хакі та пласкому кашкеті і тримав автомат. Другий полісмен сидів за кермом автомобіля, а третій чатував біля вузького проходу, пропускаючи машини і пильно оглядаючи водіїв.

Передня машина під'їхала до проходу і загальмувала, водій визирнув, і полісмен, кинувши на нього погляд, відступив убік і махнув рукою. Машина минула прохід і поїхала далі, набираючи швидкість.

Піднявши догори руки, полісмен повернувся до наступної машини, і мати за кермом раптом відчула, як у неї важко закалатало серце. Вона загальмувала і стала чекати, оглядаючи одягнену в хакі постать, що, мовби прогулюючись, наближалась до неї.

З-під лискучого шкіряного козирця виглядало молоде обличчя з характерною для Південної Африки червонястою засмагою. Полісмен злегка усміхався, але усмішка не сягала очей, що скидалися на скалки граніту. На поясі в нього висів пістолет у кобурі. Він повернувся до своїх і вигукнув:

— Здається, вона.

Полісмен з автоматом випростався, але не рушив з місця. Його товариш у кабіні автомобіля позирнув на жінку. Все ще усміхаючись, полісмен сказав:

— А ми на вас чекаємо. Ви не подумали про те, що нас можуть сповістити, подзвонити телефоном? Га?

Діти в автомобілі принишкли, дивилися на полісменів настороженими, широко розплющеними очима. Виглянувши, мати запитала:

— В чім річ?

— Спокійно, — сказав полісмен. — Ви знаєте, про що йдеться. — Він оглянув її і кивнув головою. — Ха, темношкіра молода жінка в коричневому костюмі і сонцезахисних окулярах. Ви заарештовані.

— В чім річ? — повторила своє запитання жінка. В її голосі не відчувалось хвилювання, але вона непокоїлася за дітей.

— Спокійно, спокійно. Ви про все дізнаєтесь, — холодним тоном мовив полісмен. — Ще одна з тих підбурювачів, які порушують гро-

мадський спокій. Гаразд, слухайте. — Він пильно оглянув її твердим, наче кремій, поглядом і сказав: — Ви розвернете свою машину, тільки без вибриків. Наше авто йтиме попереду, а фургон за вами, — майте це на увазі. — В його крижаному голосі лунала погроза.

— Куди ви нас забираєте? Я маю відвезти дітей до Кейптауна.

— Мене це не обходить, — відмовив полісмен. — Ви вчинили бешкет і повинні відповідати. — Він поглянув на поліцейське авто і махнув рукою. Водій завів мотор і вирулив на шлях.

— Поїдете за цим автомобілем, — сказав полісмен. — Ми повернемося назад.

Жінка нічого не відповіла, мовчки завела мотор і за хвилину вже стояла позаду поліцейського автомобіля.

— Тільки глядіть — без жодних витівок, — знову повторив полісмен.

Вона глянула на нього, і погляд її теж став крижаний. Полісмен повернувся назад, вліз у свій фургон. Передній автомобіль рушив з місця, і мати подалася за ним. Колону завершував маленький фургон.

— Мамо, куди ми їдемо? — запитала Зейда.

— Сидіть тихо і не коверзуйте, — сказала мати, не спускаючи ока з поліцейського авто.

За вікнами червонясто-коричневою стрічкою миготіла курна пуста. Пласке блакитне небо танцювало й хилиталося, а під ним у жовтуватому мареві сонячного проміння мліла обпалена й висхла земля, покращена колючими чагарниками.

— Я так хотіла б випити кави, — сказала маленька Зейда.

*З англійської переклав
Юрій ЛИМАР*